

УДК 338.2:351.863

АКИМОВА Людмила Миколаївна,

канд. екон. наук, доц., доц. каф. фінансів та природокористування

Нац. ун-ту водного господарства та природокористування, м. Рівне

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ, РІВНІ, СКЛАДНИКИ

Показується сутність та еволюція поняття «економічна безпека». З'ясовується, що поняття «економічна безпека» базується на основі визначень та принципів безпеки. Встановлюється, що під економічною безпекою сьогодні розуміється стан, у якому такі складники, як: фінансова, інформаційна, соціально-економічна, інституційно-правова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, силова та екологічна діяльність перебувають у стані відсутності небезпеки, збереження, захисту від загроз, захищеності, надійності, стабільності, спокою, незалежності. Виявляється, що економічна безпека – це динамічна складова частина економіки, що адаптується до вимог свого часу. Сучасний етап розвитку держави вимагає для забезпечення економічної безпеки врахування специфічних, адресних особливостей об'єкта дослідження (наприклад, галузі) в умовах появи негативних явищ із рисами невизначеності й ризику.

Ключові слова: державне управління, безпека, економічна безпека, види економічної безпеки, економічна безпека держави, інструменти державного управління, механізми державного управління.

Akimova L. M. Development of the state economic security system in Ukraine: essence, levels, components

The essence and evolution of the concept «economic security» are showed. It is clarified that the concept «economic security» is based on definitions and principles of security. It is established that the term «economic security» today means a state in which

such components as financial, information, socio-economic, institutional, legal, technical and technological, intellectual, human, power and environmental activities are in a state of absence of danger, preservation, protection from threats, security, reliability, stability, peace, independence. It is revealed that economic security is a dynamic component of the economy, which adapts to the requirements of its time. The current stage of development of the state requires, in order to ensure economic security, to take into account specific, targeted features of the research object (for example, the industry) in conditions of occurrence of negative phenomena with features of uncertainty and risk.

Key words: public administration, security, economic security, types of economic security, state economic security, public administration instruments, mechanisms public administration.

Постановка проблеми. Національна економіка останнім часом підпадає під вплив негативних явищ, що являють собою загрозу економічній безпеці держави та лежать у площині фінансової, інформаційної, соціально-економічної, інституційно-правової, техніко-технологічної, інтелектуально-кадрової, силової та екологічної діяльності суспільства. Система національної економічної безпеки повинна враховувати кризові явища, їх складники, які можуть негативно відобразитись на стані об'єктів економічної безпеки національної економіки. Важливим завданням сьогодення є встановлення змістовного наповнення категорії «економічна безпека» з урахуванням сучасного економічного середовища, яке динамічно розвивається в умовах невизначеності та підвищених ризиків. Нині будуються нові відношення між об'єктами та суб'єктами господарювання в напрямі економічної безпеки їх діяльності. Тому проблема визначення сутності й змісту категорії «економічна безпека» на сучасному етапі розвитку економіки є актуальною. Таким чином, розвиток теоретичних основ економічної безпеки та побудова на цій основі сучасних підходів до її оцінювання мають важливе прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки забезпечення економічної безпеки є процесом динамічним, воно вимагає постійної координації заходів. Питання, які стосуються визначення терміна «економічна безпека», її складників, підвидів і способів забезпечення дослідили у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Л. Абалкін, О. Барановський, І. Білько, В. Богомолов, З. Варналій,

О. Власюк, В. Геєць, Б. Губський, Я. Жаліло, М. Єрмошенко, В. Мунтіян, І. Мігус, В. Сенчагов, А. Сухоруков, В. Шлемко та ін. Підходи до забезпечення фінансової безпеки як підвиду економічної безпеки крім зазначених авторів вивчали також і В. Горбулін, Г. Пастернак-Таранущенко, С. Пирожков, Г. Прохоренко, В. Предборський та ін. Однак потрібно зазначити, що багато питань у цій сфері залишаються ще дискусійними та потребують подальшого дослідження.

Мета статті – проаналізувати еволюцію, виявити сутність поняття економічної безпеки та визначити її зміст в умовах функціонування сучасної економічної системи.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення економічної безпеки – це гарантія самостійності та незалежності держави, умова стабільності й ефективного функціонування суспільства. Економічна безпека є видовою складовою частиною національної безпеки й водночас належить до системи категорій економічної теорії. У науковий обіг в Україні ця дефініція увійшла трохи більше ніж десять років тому, що є досить невеликим строком для її всебічного теоретико-методологічного аналізу. Про це свідчать наукові суперечності, зумовлені відсутністю єдиного підходу в розумінні сутності економічної безпеки, у розробці ефективних способів і засобів попередження загроз та опануванні ними і забезпеченні стабільного розвитку економічної системи країни. Через це розроблення фундаментальних і науково-прикладних проблем економічної безпеки виражає не тільки запит економічної теорії, але й потребу господарської практики [1].

В умовах глобалізації світової економіки забезпечення економічної безпеки України стає все більш нагальною проблемою, оскільки економічна безпека – невід’ємна складова частина системи національної безпеки, її фундамент. Система економічної безпеки України формується в умовах економічної глобалізації, що не може не позначитися на національних інтересах та тенденціях соціально-економічного розвитку країни [4].

Розуміння економічної безпеки фактично виникло з появою держави та входить до складової частини національних інтересів. Так, можна стверджувати, що перші згадки про доцільність підтримки безпеки в економічному контексті наведені ще в основоположній праці Платона «Політея» [6; 8].

У зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик:

– стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз факторів;

– економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

– самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;

– національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси.

Водночас важливим завданням сьогодення є встановлення змістовного наповнення категорії «економічна безпека» з урахуванням сучасного економічного середовища, яке динамічно розвивається в умовах невизначеності та підвищених ризиків, будуються нові відношення між об'єктами та суб'єктами господарювання у напрямках економічної безпеки їх діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

**Результати узагальнення існуючих підходів до визначення терміна
«економічна безпека держави»**

Автор	Визначення
Гетьман О. [4]	Здатність економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав
Жаліло Я. [6]	Складна багатфакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у

	світовій системі господарювання
Мунтіян В. [8]	Загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам
Ревенко А. [9]	Стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства
Сенчагов В. [10]	Стан економіки та інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни загалом, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів

Проаналізувавши існуючі підходи до визначення економічної безпеки держави, доцільно зазначити, що економічна безпека держави – це стан економіки держави, для забезпечення якого створюються стійкі та науково обґрунтовані методи нейтралізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, з’являються необхідні умови для стабільного соціально-економічного розвитку держави, захисту національних економічних інтересів та підвищення добробуту громадян [5].

Ускладнення економічних умов функціонування, зростання невизначеності економічного середовища, параметри якого постійно змінюються, привели до усвідомлення науковим суспільством необхідності забезпечення простору їх економічної діяльності [7].

Доцільно узагальнити й етапи становлення категорії «економічна безпека держави» (табл. 2).

Таблиця 2

Важливі етапи становлення економічної безпеки держави

Період	Особливості етапу	Мета етапу
1934 р.	Поява Закону України «Про національну безпеку» та створення Федерального комітету з економічної безпеки	Збереження економічної самостійності країни; підвищення рівня якості життя населення шляхом забезпечення економічної безпеки громадян та держави загалом
1940 – 1950 рр.	Створення міжнародних асоціацій забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу	Зміцнення безпеки світового господарства економіки та окремих держав шляхом недопущення енергетичної кризи
1973 – 1975 рр.	Прийняття країнами Західної Європи Стратегії економічного методу забезпечення національної	Розробка комплексу заходів із забезпечення сталого розвитку економіки створенням механізму протидії

	безпеки	внутрішнім і зовнішнім загрозам країнам Європи
1987 р.	Декларування принципів міжнародної економічної безпеки ООН	Необхідність забезпечення комплексного підходу до вирішення багатьох взаємопов'язаних міжнародних проблем та стосунків
1991 р.	Зміна курсу країн колишнього Радянського Союзу на формування ринкової системи господарювання	Демократизація суспільства, подолання соціального напруження, забезпечення політичних змін, становлення ринкової економіки, поліпшення рівня життя населення
1993 – 1994 рр.	Прийняття країнами колишнього Радянського Союзу державних нормативно-правових актів з питань забезпечення національної економічної безпеки	Формування механізму забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз
1997 р.	Прийняття програмно-цільових документів із забезпечення національної безпеки України	Формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на підприємницьку діяльність; забезпечення демократизації суспільства, поліпшення добробуту громадян, формування цивілізованого конкурентного середовища

Водночас держава є не лише об'єктом, а й основним суб'єктом національної економічної безпеки і здійснює свої функції в цій сфері через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. У Конституції України чітко зазначено, що поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної безпеки є найважливішою функцією держави і справою всього українського народу.

Проте, аналізуючи рівні економічної безпеки, можемо зазначити, що серед українських учених і спеціалістів-практиків поки що не сформувалося єдиного теоретично і методологічно обґрунтованого погляду на економічну безпеку як на наукову категорію. В економічній літературі розрізняють мега-, макро-, мезо- та мікрорівні економічної безпеки (табл. 3).

До мегарівня відносять міжнародну економіку, а також у комплексному її уявленні глобальну або світову, особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку. Україна, на жаль, ще перебуває далеко не на перших позиціях; це, у свою чергу, визначає умови функціонування національної економіки.

Ієрархія рівнів економічної безпеки

Рівні економічної безпеки	Складові елементи економічної безпеки
Мегарівень	Глобальна економічна безпека, міжнародна економічна безпека
Макрорівень	Національна економічна безпека
Мезорівень	Економічна безпека регіону
Мікрорівень	Економічна безпека підприємства, економічна безпека підприємця (особи)

До макрорівня відносять національну економіку, економічну безпеку якої забезпечує стале зростання всіх макроекономічних показників. В українській економіці нині продовжується зниження за всіма основними економічними показниками.

До мезорівня відносять економіку регіонів. Цей рівень, на наш погляд, є найбільш перспективним для економічних перетворень. Особливістю економіки цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення. Вдалі економічні перетворення у кожному регіоні сприятимуть зростанню економіки країни загалом.

Такий вплив є більш ефективним і оперативним за дію комплексних загальнодержавних заходів. До мікрорівня класично відносять економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення, по суті, спрямовані на поліпшення функціонування окремого підприємства, їхніх об'єднань та підприємців. Сутність економічної безпеки розкривається в системі критеріїв, показників та порогових значень.

Слід зазначити, що складниками економічної безпеки, згідно з «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29 жовтня 2013 р. № 1277, є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека [3].

Таким чином, до економічної безпеки держави варто віднести ті складові елементи, які характеризують лише економічні процеси та суміжні з ними явища, це:

інвестиційно-інноваційна, фінансова, зовнішньоекономічна, продовольча та енергетична безпека [2; 11; 12].

Економічну безпеку логічно розглядати як певну систему управління з погляду організаційних, економічних, фінансових, правових та інших факторів, із застосуванням яких з'являється можливість: спрямувати потенційні або реальні загрози в таку економічну площину координат, у якій негативна дія шкоди буде послаблена до бажаного рівня в найкоротший час; стабілізувати зовнішньоекономічну діяльність і посилити позиції суб'єктів на світовому ринку; домогтися узгодженості в розвитку зовнішнього і внутрішнього ринків у тому разі, коли остання буде спиратись на підґрунтя наукових принципів.

Висновки. Виявлено, що економічна безпека держави – це динамічна складова частина економіки, яка адаптується до вимог часу. Крім того, з'ясовано, що поняття «економічна безпека» ґрунтується на базі визначень та принципів безпеки. У результаті розвитку постіндустріального суспільства та ускладнення соціальних, державних відносин цей термін адаптовано до економічного напрямку. Нині під економічною безпекою розуміють стан, у якому такі складники, як: фінансова, інформаційна, соціально-економічна, інституційно-правова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, силова та екологічна діяльність – перебувають у стані відсутності небезпеки, збереження, захисту від загроз, захищеності, надійності, стабільності, спокою, незалежності, у допустимих межах. Сучасний етап розвитку держави вимагає для забезпечення економічної безпеки врахування специфічних, адресних особливостей об'єкта дослідження (наприклад, галузі) в умовах появи негативних явищ із рисами невизначеності й ризику, що спричиняє відхилення стану економічної безпеки від запланованого.

Перспективою подальших досліджень є проектування новітніх систем економічної безпеки з урахуванням історичних основ та сучасних тенденцій розвитку економічних відносин.

Список використаних джерел

1. **Акімова Л. М.** Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід / Л. М. Акімова // Державне управління: удосконалення та

розвиток : електрон. наук. фах. вид. – 2016. – № 8. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1246>.

2. **Акімова Л. М.** Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави / Л. М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток : електрон. наук. фах. вид. – 2016. – № 10. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1247>.

3. **Акімова Л. М.** Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки / Л. М. Акімова // Державне управління: удосконалення та розвиток : електрон. наук. фах. вид. – 2015. – № 5. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1210>.

4. **Гетьман О. О.** Економічна діагностика : навч. посіб. / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – Київ : Центр навч. літ., 2007. – 307 с.

5. **Дацків Р. М.** Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції / Р. М. Дацків. – Львів : Центр Європи, 2006. – 160 с.

6. **Жаліло Я. А.** Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти / Я. А. Жаліло. – Київ : Сатсанга, 2001. – 224 с.

7. **Методичні** рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

8. **Мунтіян В. І.** Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – Київ : Вид-во КВІЦ, 1998. – 462 с.

9. **Ревенко А.** Проблеми формування національної економічної безпеки України / А. Ревенко // Економіка України. – 1993. – № 11. – С. 15 – 21.

10. **Сенчагов В.** О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97 – 106.

11. **Akimova L. M.** State regulation of the financial services market in Ukraine / L. M. Akimova, A. V. Lysachok // Public management = Публічне урядування : collection. – Київ : Персонал, 2018. – January. – № 1(11). – С. 29 – 45.

12. **Akimova L. M.** Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine / L. M. Akimova // Public management = Публічне урядування : collection. – 2018. – February. – № 2 (12). – С. 15 – 27.

List of references

1. **Akimova L. M.** Etapy stanovlennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy: zarubizhnyi ta vitchyzniani dosvid / L. M. Akimova // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2016. – № 8. – Rezhym dostupu : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246>.
2. **Akimova L. M.** Sutnisna kharakterystyka osnovnykh zahroz v ekonomichnii bezpetsi derzhavy / L. M. Akimova // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2016. – № 10. – Rezhym dostupu : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>.
3. **Akimova L. M.** Teoretychni osnovy derzhavnoho upravlinnia rozvytkom natsionalnoi bezpeky / L. M. Akimova // Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2015. – № 5. – Rezhym dostupu : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210>.
4. **Hetman O. O.** Ekonomichna diahnostyka : navch. posib. / O. O. Hetman, V. M. Shapoval. – Kyiv : Tsentr navch. lit., 2007. – 307 s.
5. **Datskiv R. M.** Ekonomichna bezpeka derzhavy v umovakh hlobalizatsiinoi konkurentsii / R. M. Datskiv. – Lviv : Tsentr Yevropy, 2006. – 160 s.
6. **Zhalilo Ya. A.** Stratehiiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoi spilnoty / Ya. A. Zhalilo. – Kyiv : Satsanha, 2001. – 224 s.
7. **Metodychni** rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, zatverdzeni Nakazom Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli vid 29.10.2013 r. № 1277. – Rezhym dostupu : <http://www.me.gov.ua>.
8. **Muntiian V. I.** Ekonomichna bezpeka Ukrainy / V. I. Muntiian. – Kyiv : Vyd-vo KVITs, 1998. – 462 s.
9. **Revenko A.** Problemy formuvannia natsionalnoi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy / A. Revenko // Ekonomika Ukrainy. – 1993. – № 11. – S. 15 – 21.
10. **Senchahov V.** O sushchnosti y osnovakh stratehyy ekonomycheskoi bezopasnosti Rossyy / V. Senchahov // Voprosy ekonomyky. – 1995. – № 1. – S. 97 – 106.
11. **Akimova L. M.** State regulation of the financial services market in Ukraine / L. M. Akimova, A. V. Lysachok // Public management = Publichne uriaduvannia : collection. – Kyiv : Personal, 2018. – January. – № 1(11). – S. 29 – 45.

12. **Akimova L. M.** Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine / L. M. Akimova // Public management = Publichne uriaduvannia : collection. – 2018. – February. – № 2 (12). – S. 15 – 27.

Надійшла до редколегії 19.06.18